

Lys i mørket – når kristne ser film

Hvordan er forholdet mellom et liv som kristen og det å se film? Skal vi la vårt mål om indre renhet lede oss bort fra kinomørket, eller skal vi la vår frihet lede oss til å se hva som helst? Denne artikkelen spør hva film er, hvorfor filmmediet skulle ha noe å si for kristne og hvordan vi bør se film¹. En artikkel gir oss selvsagt ikke alt vi trenger, men forhåpentligvis kan den gi inspirasjon til videre refleksjon og økt bevissthet rundt dette viktige temaet.

Hva er film?

Film er kunst

Film er en kunstform, et håndtverk som utføres av kunstnere. Som all kunst skapes filmen i relasjon til sin samtid, for å ytre noe, skape ettertanke, provosere, for å formidle et budskap. Som kunst har film visse særpreg, som at den er *levende bilder*, både visuelt ved at vi ser bilder i bevegelse og ved at disse bildene settes sammen til en helhetlig handling som utgjør filmen. I likhet med teater henvender filmen seg til både hørsel- og synssansen, men de stadig skiftende bildene gjør den mer til en visuell kunstform enn for eksempel en teateropplevelse.²

Kanskje har det høye produksjonsnivået og begreper som "filmindustrien" ført til at film regnes som ren underholdning av mange. Kunstbegrepet hører på en måte hjemme i gallerier eller i operahuset. Selvsagt kan kvalitet og originalitet variere i filmer som i andre kunstformer, men de fleste filmene som når våre lerret kan sies å være laget av mennesker som mestrer filmkunsten på et relativt høyt nivå.

Film er fortelling

Film er en audiovisuell fortelling. Den kan ses på som en fortsettelse og videreutvikling av de historier, eventyr og myter som mennesker alltid har fortalt og gjenfortalt. I følge blant andre filmskaperen og -kritikeren Brian Godawa³, er det først og fremst i filmene at fortellinger og myter blir formidlet i vår tid.

1 Jeg kommer ikke til å gå konkret inn på hvordan å bruke film i formidlingen, men peker på noen bøker og artikler som gjør dette. Se Tony Watkins hjemmeside www.tonywatkins.co.uk.

2 Dahle, Margunn Serigstad: "Film", i Ottosen, Espen (red.): *Lundes etikkleksikon* (Lunde, 2003) ss. 96-99.

3 Godawa, B. *Hollywood Worldviews: Watching Films with Wisdom and Discernment* (InterVarsity Press, 2002).

Der tradisjonelle muntlige fortellinger lar lytteren forme sine egne bilder, styrer filmfortellingen hvilke bilder som assosieres med det som fortelles. Film fortelles med en vekselvirkning mellom lyd og bilder. Dette er en kraftfull kombinasjon, og ifølge filmskaperen Ingmar Bergman treffer filmfortellingen oss direkte i følelsene, uten å mellomlande i intellektet.

Film er preget av livssyn⁴

På samme måte som muntlige fortellinger, myter og legender formidler verdier og livssyn, er heller ikke filmfortellingene nøytrale. Godawa uttaler at "Ingen filmfortelling er helt nøytral underholdning uten referanser til kultur, tro og verdier." Budskapet kan være mer og mindre tydelig, men "de kommuniserer like fullt verdier og livssyn. Spørsmålet er ikke om de gjør det, men i hvor stor grad de gjør det."⁵

Når vi ser film er vi i stor grad i filmskaperens hule hånd. De har flere sterke virkemidler til rådighet når det gjelder å skape mening, stemning, empati og antipati hos seeren. Hvem har ikke ergret seg over at ikke helt dreper skurken når muligheten byr seg? Eller følt at utroskap er den undertrykte heltinnens eneste vei til sann lykke? Hva filmskaperne legger vekt på å formidle er selvsagt preget av dennes livssyn, bevisst eller ubevisst. Dette kan oppdages på ulike måter gjennom hele filmen, men ofte gjennom det som kan kalles "regissørens replikk"⁶, et spesielt sterkt utsagn eller bilde som har et klart budskap i tråd med regissørens personlige livssyn. Å tro at film skapes i et vakuum, uavhengig av filmskaperens eget livssyn er en utopi.

Et annet moment som kjennetegner film som kunstform er antallet mennesker som er involvert i prosessen. Fra ideen fødes i manusforfatterens tanker, til kinoteknikeren presenterer filmen i lyd og bilder i kino-salen er enormt mange mennesker involvert underveis. Regissør, skuespillere, kamerafolk og manusforfattere er alle med på å prege filmen på ulike måter. Dette gjør film til en spesiell opplevelse av mange menneskers kreativitet, og til en viss grad deres livssyn.

4. Et livssyn kan beskrives som en helhetsoppfatning av tilværelsen, som gir mer og mindre helhetlige svar på de såkalte 'livsspørsmålene' (Smn.l. Per M. Aadnanes) Livssynet består av verdier, menneskesyn, virkelighetsoppfatning og tro (forstått som tillit og forankring av mening). Svensk: världsbild. Se også Sires definisjon i starten av avsnittet "Fordi film er preget av livssyn"

5. Godawa, *Hollywood* (InterVarsity Press, 2002)

6. Skjerdal, Terje: Ei bedre filmopplevelse

<<http://www.damaris.no/cw/articledetail.aspx?artid=112>> [August, 2009]

Hvorfor skal vi bry oss?

Fordi film er kunst

Som mennesker er vi skapt av Gud til å leve i denne verden, og forvalte alt han har gitt oss. Vi ser tidlig i Bibelen at mennesket oppdager evnen til å skape⁷. I forbindelse med byggingen av det første tempelet ser vi et fantastisk samspill mellom Guds og menneskenes kreativitet⁸. Denne gaven har alltid særpreget oss, og gjenspeiler at vi er skapt i den skapende Guds bilde. Film bør ses på som et produkt av den skaperevnen- og trangten som Gud selv har lagt ned i menneskene.

Når Bibelen oppfordrer oss til å synge, spille og danse til Guds ære⁹ viser det at syndefallet ikke fullstendig har ødelagt menneskets evne til å skape god kunst. Det betyr at vi både kan og bør glede oss over andre menneskers kreativitet, og over vår egen evne til å verdsette den. Den estetiske dimensjonen kan for eksempel lett overses når vi tenker på hvordan kristne bør forholde seg til film. Men sett i dette perspektivet gir det god mening å vurdere film ut fra det estetiske: dialog, kamera-vinkler, montasje¹⁰ er elementer i kunstverket som er med på å formidle skjønnhet.

Men akkurat som det finnes tydelige spor av Gud Skaperen i menneskets kunst, finnes det også spor av ham som lokket mennesket bort fra Gud, og som bare er ute etter å "drepe og ødelegge"¹¹. Dette ser vi både ved at kunst kan formidle livssyn og ideer som er samfunnsnedbrytende, og ved at vi som seere blir dradd mot uttrykk og tanker som rører ved vår egen syndige natur.

Det kreves visdom og vilje for å være i verden, men ikke av den¹². Paulus snakker om å "la seg forvandles ved at sinnet fornyes" slik at vi skal kunne "dømme om hva som er Guds vilje"¹³. I Hebreerbrevet sier han at vi "ved bruk" kan øve opp sansene til å "skjelne mellom godt og ondt"¹⁴. Det virker som om det snakkes om en prosess snarere enn en 'quick fix'.

7. For eksempel ble Jubal "stamfar til alle dem som spiller på lyre og fløyte" (1. Mosebok 4,21)

8. 2. Mosebok 26,36 ff.

9. Salme 150 gir kanskje den mest tettpakkede oppfordringen, se også Kol 3,16-17.

10. Montasjen er sammensetningen av innstillinger, scener og sekvenser til en helhet.

11. Johannes 10,10.

12. Johannes 15,19.

13. Romerbrevet 12, 2: "Innrett dere ikke etter den nåværende verden, men la dere forvandle ved at sinnet fornyes, så dere kan dømme om hva som er Guds vilje: det gode, det som er til glede for Gud, det fullkomne."

14. Hebreerbrevet 5,14: "Men fast føde er for de fullvoksne, de som ved å bruke sansene har øvd dem opp til å skjelne mellom godt og ondt."

Fordi film er fortelling

Fortellinger kan bære korrekte budskap uten å være historisk korrekte. De kan begynne med "Det var en gang, i et land langt, langt borte", men ingen avbryter med et "Når? Hvor?" fordi vi forstår at fortellingen ikke foregår i en historisk virkelighet, men i en fiktiv virkelighet. Like fullt kan fortellingene inneholde viktige budskap om vår virkelighet – og her ligger noe av fortellingens hemmelighet. De er ikke sanne – i direkte forstand – men de kan få oss til å innse sannheter. Pablo Picasso sa til og med at "Vi vet alle at kunst ikke er (bokstavlig) sannhet. Kunst er en løgn som får oss til å innse sannheter"¹⁵. Det betyr ikke at fortellinger er løgn slik vi bruker ordet til daglig, men at det finnes et skille mellom fortellingen i seg selv og dens virkning i våre tanker. Litt mindre spissformulert kan det sies at detaljene i en fortelling ikke tas for å være virkelige, men de bringer virkeligheten opp i våre tanker¹⁶.

En kulturs fortellinger sier selvsagt mye om synet på menneskets verdi, liv og død, krig og kjærlighet og andre store spørsmål. I følge religionssosiologen Tomas Axelson og teologen Ola Sigurdson skaper de populærkulturelle tekstene de grunnleggende fortellingene som former våre forestillinger om oss selv og som hjelper oss å skille mellom godt og ondt, rett og galt¹⁷. Men som vi allerede har understreket, formes film av mennesker som i stor grad lever i den kulturen de formidler til. Dermed er populærkulturen både speil og motor for vår samtids holdninger og verdier. Vi forteller om det vi er opptatt av, og er opptatt av det som fortelles om.

Konklusjonen blir her at filmen utgjør et viktig bidrag til vår tids fortellinger, og derfor er sentral for alle som vil lære mer om den kulturen vi er en del av. Journalist og filmkritiker Anne Hoff aktualiserer dette ytterligere for oss, i følgende sitat: "Film har overtatt mytens¹⁸ funksjoner; å gi en felles grunn for å forstå og tolke tilværelsen."¹⁹

15. Pablo Picasso, *Picasso Speaks*, 'Arts 3' (1923): 315.

16. Johnson, Samuel, "Preface to Shakespeare" i *Criticism: The Major Statements*, red. Charles Kaplan (St. Martins, 1965) s. 264.

17. Axelson, Tomas og Ola Sigurdson (red.) *Film och religion. Livstolkning på vita duken*. (Bokförlaget, 2005).

18. En "myte" er en spesiell sjanger innen fortellinger.

19. Hoff, Anne *Mitt liv som film* (Tiden forlag, 2002), innledningen.

Fordi film bærer spor av livssyn

Et livssyn er en forpliktelse, en grunnleggende retningsgiver for hjertet²⁰. Det kan uttrykkes som en fortelling, eller i en rekke antatte oppfatninger (oppfatninger som kan være sanne, delvis sanne eller fullstendig feil) som vi har (bevisst eller ubevisst, konsistent eller ikke) om virkeligheten, og som gir oss fundamentet vi lever, beveger oss og er til på.²¹

Som vi ser i denne definisjonen av livssyn blir vi aldri i stand til å distansere oss helt og fullt fra vårt eget livssyn. Livssynet påvirker våre tanker og handlinger, og dermed alt vi gjør. Dette er selvsagt sant også for filmskaperne, forfattere og skuespillere.

Karakterenes atferd og dialogen kan være nyttige inngangsporter til å avdekke verdiene i det universet som filmskaperen tegner opp. Verdiene vil vise oss hvordan filmen svarer på de store spørsmålene. "Spørsmål som har nettopp med verdier å gjøre, og som dermed også er knyttet til menneskesyn, virkelighetsoppfatning og spørsmålet om tro."²²

Å tenke på denne måten hjelper oss til å komme i dialog med den kulturen vi lever i, noe som er avgjørende for at vi skal kunne formidle evangeliet som relevant for vår tid og på et språk som er forståelig.

Hvordan skal vi se film?

Som et kunstverk

Når vi utvikler en bevissthet rundt film, må vi passe oss for å se film utelukkende som et verktøy for vår formidling. Det vil gi oss en grunn forståelse av filmen, og da ærer vi ikke Gud for den gaven Han har gitt til menneskene. En slik tilnærming kan fort gjøre at vi mister det store bildet som kunsteren(e) forsøker å tegne opp. Det kan igjen føre til at vi går glipp av de dypere budskap som ligger i filmen. C. S. Lewis utdyper forskjellen:

Et (hvilket som helst) kunstverk kan enten 'tas imot' eller 'bli brukt'. Når vi 'tar imot' tar vi i bruk våre sanser og vår fantasi, etter et mønster kunstneren har funnet opp. Når vi 'bruker' det, behandler vi det som et redskap for våre egne aktiviteter.²³

Vi begynner med å oppleve det narrative²⁴ og engasjerer oss i fortelle-

20. "Hjerte" (heart) i denne sammenhengen er selve sentrum av personligheten.

21. Sire, James, *The Universe Next Door. A basic worldview catalog* 4. utg. (InterVarsity Press 2004) s. 17.

22. Dahle, *Lundes etikkleksikon* (Lunde, 2003) ss. 96-99.

23. C. S. Lewis, *An Experiment in Criticism* (Cambridge University Press, 1961), s 88.

24. Fortellingen i sin helhet, inkludert alle fortellerteknikker.

rens fiksjon. I utgangspunktet har ikke fortellingen nødvendigvis teologiske implikasjoner for oss. Men etter hvert som historien utfolder seg ser vi (dersom vi er våkne) at den kan fortelle oss store og viktige sannheter, eller at den formidler dype usannheter. Dette kan kalles en "forsinket handlingsinnsikt"²⁵, og er et viktig prinsipp som hindrer oss i å fokusere på detaljer og gå glipp av de dype budskapene og de underliggende spor av livssyn i filmen. En slik åpen måte å se film på må ikke forveksles med en ukritisk tilnærming til film som ren underholdning og "tyggegummi for øynene"²⁶.

Som en fortelling

Fortellinger kan altså formidle budskap til oss, og de ligger ofte under overflaten. Vi må reflektere over fortellingens moral for å få et virkelig utbytte av den. Når Jesus delte sine fortellinger²⁷, ble de ikke mottatt som trivielle eventyr og underholdning. Hvis han sa noe disiplene ikke helt forstod meningen med, spurte de hvordan de skulle forstås²⁸ – selv om de risikerte å høres dumme ut. De søkte å avdekke betydningen, moralen i historien som ble fortalt, og spurte så vidt vi vet aldri om fortellingen var historisk sann. Nå lyttet de riktignok til Gud selv, mens vi lytter til vanlige mennesker. Likevel kan det vise oss at fortellinger skal lyttes til, og at budskapet de bærer skal tas på alvor og forstås.

Bibelen presenterer hele verdens historie som en fortelling. Forskjellen fra andre fortellinger er selvsagt at Bibelens fortelling er sann. C. S. Lewis satte et interessant skille mellom hedenske fortellinger (myter) og Bibelens fortelling²⁹. Han kalte kristendommen for en "sann myte" og "Guds myte", mens andre mytiske fortellinger er "menneskers myter". Lewis illustrerer dette med å vise til ideen om en gud som dør og gjenoppstår, som er tilstede i flere religioner. Han poengterer at den kristne oppstandelsesfortellingen er unik, fordi den utgir seg for å være historisk sann. Den fortelles ved hjelp av rene historiefortellinger, poesi, visdomsord, profetier om det som kommer, brev og så videre. Noen ganger kan vi lure på hvorfor alt har tatt så lang tid. Men når vi leser

25. "Delayed action insight". Leland Ryken og Marjorie Lamp Mead benytter dette begrepet. Ryken, Leland, *A Reader's Guide Through the Wardrobe: Exploring C. S. Lewis's Classic Story* (InterVarsity Press, 2005) s. 94.

26. Et sitat som tillegges arkitekt og forfatter Frank Lloyd Wright.

27. Jeg regner lignelsene som en sjanger (allegorier) av fortelling.

28. Markus 4,10: Da han var blitt alene med de tolv...spurte de ham om lignelsene.

29. Lewis, W. H. (red), *Letters of C. S. Lewis, Revised and Enlarged Edition* (Harvest Books, 1988) ss. 288-289.

detaljerte profetier om Jesu liv, død og oppstandelse kjenner vi kraften i en historie fortalt med perfekt timing.

Som et resultat av livssyn – om positiv dekonstruksjon

Når vi ser film som et kunstverk og som en fortelling, så gjør vi rett i å tenke dypere enn bare den åpenbare handlingen. Filmen kan sammenlignes med et dypt hav, der filmens rene underholdningsverdi representerer overflaten. Hvis vi analyserer det som foregår i filmen vil vi se at regissøren har et budskap som stikker dypere enn det rent underholdningsmessige. Dette ser vi ved å tenke gjennom hvilke verdier som ligger til grunn for de ulike karakterenes handlinger og valg. Dette utgjør mellomsjiktet i "filmhavet". Hvis vi så går videre og ser på hvordan disse meningene og budskapene kan ses i sammenheng med aktuelle livssynstradisjoner, er vi kommet ned til dypet av filmen. Selv om vi sjelden kan forvente å finne et helhetlig livssyn sammenhengende representert i en film, er det viktig at vi ser gjennom overflaten og ned i dypet³⁰.

At film formidler budskap og meninger som er styrt av et eller flere livssyn, gir oss to utfordringer: Vi må bekrefte og verdsette det gode, men vi må også utfordre det som ikke er sant – sett i forhold til vårt eget livssyn. Begge deler er viktig, men vi havner lett i en av grøftene. Enten vil vi omfavne kulturen og vegre oss for å si nei til noe, eller så er vi grunnleggende negative til alt – og overser det som faktisk er godt. Det første vil være som å spise banan med skallet på, det andre vil være som å la være å spise banan i det hele tatt fordi skallet smaker dårlig.

Nick Pollard, psykolog, religionslærer og grunnlegger av Damaris i England gir oss et spennende verktøy til å analysere, vurdere, bekrefte og utfordre livssyn i boken *Snakk om tro – med hode og hjerte*³¹. Verktøyet kalles "positiv dekonstruksjon"³² og videreutvikles av Tony Watkins til bruk i møte med film³³. Positiv dekonstruksjon er et apologetisk redskap laget for å møte andre livssyn på en positiv men bevisst kritisk måte. Metoden består av fire trinn: *Analysere livssyn(et)*, *Vurdere livssyn(et)*,

30. Det finnes flere artikler på www.kulturvinduet.no som tar opp film og livssyn. Se blant annet artikkelen Film som pedagogisk verktøy av Terje Skjerdal:

<<http://www.damaris.no/cw/articledetail.aspx?artid=106>> [August, 2009]

31. Pollard, Nick: *Snakk om tro – med hode og hjerte* (Lunde, 1999). Finnes ikke i svensk oversettelse.

32. Må ikke forveksles med det postmoderne begrepet 'dekonstruksjon' – se ellers Stefan Lindholms artikkel 'Cynism' i dette nummer.

33. Tony Watkins er redaktør for Damaris Media og Culturewatch – www.culturewatch.org. For mer om Tony Watkins, se også www.tonywatkins.org.

Bekreft det gode, *Utfordr* det som ikke er sant – sett fra vårt eget livssyn. Pollard bemerker at mange kristne – og andre – allerede gjør dette i sin formidling. Han peker også tilbake til Paulus på Areopagos³⁴ og misjonærenes arbeid blant fremmede folkeslag. I begge tilfeller vises det en grunnleggende respekt og en analytisk tilnærming til den aktuelle kulturen, samtidig som formidleren er tydelig på det kristne livssynets sannhetskrav. Med positiv dekonstruksjon forsøker Pollard å sette denne tilnærmingen i system, og gir oss et mer konkret redskap til å jobbe med apologetikk i vårt flerkulturelle og mediemettede samfunn.

Det første trinnet er altså å analysere hvilket eller hvilke livssyn som finnes spor av i filmen.³⁵ Her er særlig Watkins tilrettelegging nyttig, og hans bok *Focus: the Art and Soul of Cinema*³⁶ gir oss god hjelp til å analysere film med tanke på å avdekke livssyn. Nøkkelen ligger i å avdekke de spor av livssyn som finnes i filmen, og se hvor de synes å passe inn i møte med de store livssynstradisjonene. Noen aktuelle spørsmål å stille seg når en ser film er ifølge Watkins:

Hvordan er verden? Hva vil det si å være et menneske? Hvordan kan jeg vite noe som helst? Hvordan kan jeg vite hva som er rett? Hva er galt med verden, og hva er løsningen?

Når vi har avdekket spor av livssyn, og koblet dem til en eller flere livssynstradisjoner eller trender, er neste steg å vurdere livssynet, med tanke på sannhet. Nick Pollard tar utgangspunkt i de tre klassiske sannhetskriteriene³⁷: *koherens* (det finnes en indre logikk som henger sammen innenfor rammen av livssynet), *korrespondanse* (livssynet stemmer med virkeligheten, dvs hva vi kan slutte oss til ut fra den verden vi lever i, og *pragmatikk* (livssynet kan forventes å fungere i praksis). Sannhetstester er utviklet for å hjelpe oss til å avdekke feil eller mangler ved en påstand eller en filosofi.

Neste trinn er å anerkjenne det som er godt i filmen og de spor av livssyn som finnes der³⁸. All film som taler bibelsk sant om verden og om menneskelivet må bekreftes. Å møte andre livssyn med å bekrefte det som er godt er å være ærlig, samtidig som det skaper en god plattform

34. Apg 17. Se også Lars Dahles artikkel i dette nummer, som omhandler Paulus på Areopagos.

35. I denne artikkelen fokuserer vi på film. Positiv dekonstruksjon kan også brukes i andre sammenhenger, for eksempel i møte med menneskers personlige livssyn.

36. Watkins, Tony, *Focus: the Art and Soul of Cinema* (Authentic Media, 2007).

37. Se artikkel av Lars Dahle i dette nummer.

38. Denne holdningen baserer seg blant annet på følgende ord i Fil. 4,8: "Til slutt, søsken: Alt som er sant og edelt, rett og rent, alt som er verd å elske og akte, all god gjerning og alt som fortjener ros, legg vinn på det!"

for å snakke om det som måtte være i konflikt med vårt eget livssyn.

Det siste steget er å utfordre det som ikke er sant, ut fra de tre sannhetskriteriene – og ut fra vårt eget livssyn. I en slik dialog må også våre egne oppfatninger være åpne for debatt. Selv om vi kjenner Sannheten betyr det ikke at vi alltid har rett i alle ting! Positiv dekonstruksjon krever engasjement – både av hjertet og hodet. Men som apologetisk verktøy i vår tid er det veldig nyttig.

Til slutt, ikke skift kanal

Da Daniel ble sendt i eksil i Babylon måtte han ta flere vanskelige valg, med tanke på hva han kunne gjøre eller ikke gjøre, spise eller ikke spise³⁹. Vi ser også at han aldri gav opp bønnefellesskapet med Gud. Som kristne lever vi i en fremmed kultur, og trenger visdom for å kunne forholde oss rett⁴⁰.

Å være en kristen betyr å bære "kroppen fram som et levende og hellig offer til glede for Gud"⁴¹. Vi skal stille oss selv og våre "lemmer til tjeneste for Gud, som våpen for det som er rett"⁴². Det greske ordet for å "stille til tjeneste" i denne sammenhengen betyr bokstavlig talt å "plassere ved siden av, eller nær"⁴³. Hvis hele vår kropp og alt vi gjør er innviet til Gud, betyr det at også våre kinobesøk involverer ham. Da blir det ikke riktig å skille mellom "åndelige" og "verdslige" aktiviteter. Vi kan ikke være opptatt av tilbedelse og bønn på søndag formiddag, for så å koble ut Den hellige ånd når vi ser film mandag kveld. Det vil gjøre oss til hyklere og hindre oss fra å leve som hele mennesker.

Mange kristne filmentusiaster kan vitne om betydningen av å be før, underveis og etter en film, fordi en får hjelp til å se med visdom. Den hellige ånd kan gi oss visdom til å velge hvilke filmer vi bør se, til å se dem på rett måte, og ikke minst til å se hvilke av "de store livsspørsmålene" filmen tar opp. Vi trenger hjelp til å forholde oss til film på en rett måte, og det krever at bønn og tanke lever side om side.

Eivind Algrøy

Redaktør og daglig leder for Damaris Norge
eivind@damaris.no

39. Dette ser vi gjennom hele Daniels bok. For en drøfting av Daniels forhold til den babylonske kultur, se Pollard, Nick, *Disippel foran tv* (Lunde, 2008) ss. 35-45.

40. 1. Pet. 2,11ff.

41. Romerbrevet 12,1.

42. Romerbrevet 6,13.

43. Pollard, *Disippel* (2008), ss. 25-26.